Zeitschrift: Beiträge zur nordischen Philologie

Herausgeber: Schweizerische Gesellschaft für Skandinavische Studien

Band: 19 (1991)

Artikel: "Nation building" - et nyttig begrep i studiet av nordisk nasjonalromantikk

Autor: Aarnes, Sigurd Aa.

DOI: https://doi.org/10.5169/seals-858317

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften auf E-Periodica. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen sowie auf Social Media-Kanälen oder Webseiten ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. Mehr erfahren

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. La reproduction d'images dans des publications imprimées ou en ligne ainsi que sur des canaux de médias sociaux ou des sites web n'est autorisée qu'avec l'accord préalable des détenteurs des droits. En savoir plus

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. Publishing images in print and online publications, as well as on social media channels or websites, is only permitted with the prior consent of the rights holders. Find out more

Download PDF: 19.01.2026

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, https://www.e-periodica.ch

en patriotisk demokratism. Finska proletärer (Sven Dufva) och rikssvenska adelsmän och officerare (von Döbeln) tecknas entydigt som inspirerade, medborgerliga hjältar. Till och med i *Nadeschda*, Runebergs mest uppenbart ryska text, finner man denna trosliknande demokratism med udd mot livegenskapen.

Runeberg ville se sig själv som en enkel, rättfram man, som bättre än andra priviligierade förstod folket, och som i dess hjärta läst och för nationen framställt dess historiska visdom; den självuppoffrande kärleken till ett fattigt fosterland. Å andra sidan saknade Runeberg av allt att döma ambition att framträda mot regimen. Redan 1830 hade han – i samband med den såkallade «polska skålen» – varnat sitt sällskap för lättsinniga demonstrationer för Polen.[14] Under krimkriget lade han ned arbete på *Fänrik Ståls Sägner* – men tillät samtidigt en publicering av «Sveaborg» i England![15] Runeberg valde att i offentliga sammanhang ignorera den besvärliga nationalskalderollen. Det blir därför begripligt att utgivningen 1860 av den i tolv år efterlängtade andra delen av *Fänrik Ståls Sägner* vållade skalden svår vånda. Redan det skriftliga framträdandet tycks nu ha prövat hans mod till det yttersta. Äntligen gjorde han slag i saken och reste till sin förläggare i Helsingfors med manuskriptet. Tärningen var kastad. Skaldens spänning var så stor, hans börda så tung, att han ombord på båten tillbaka till Borgå drabbades av ett häftigt sjukdomsanfall, beskrivet som «reumatisk feber». Han måste bäras i land och låg sedan i mer än en månad till sängs. Men under den tiden skrev han en dikt, «Landshövdingen», i vilken han klär sin skalderoll i en om den påminnande roll. Dikten handlar om en vapenlös man, som – ställd inför ett hot – med ord modigt försvarar ett ideal som han värderar högre än sitt eget liv:

> Ni segrat, makten tillhör er i dag,
> jag är beredd, gör med mig vad ni vill!
> Men lag skall överleva mig, som jag
> långt efter den blev till.

[14] STRÖMBORG (1928: 178-180).
[15] WREDE (1987: 444, 291).

SIGURD AA. AARNES, BERGEN

«Nation building» – et nyttig begrep i studiet av nordisk nasjonalromantikk

I enhver litteraturhistorisk framstilling vil det finnes begreper som virker styrende inn på den historien som fortelles. Vanligst blant slike begreper er genre-

og periodebegrepene. De sistnevnte er oftest lånt fra andre humanistiske disipliner – fra kunsthistorien (barokk, klassisisme), fra idéhistorie (opplysningstiden), fra kirkehistorien (reformasjon/motreformasjon), fra politisk historie (mellomkrigstiden).

Det har i denne forbindelse slått meg i hvor liten grad litteraturhistorikerne henter sine begreper fra tidens store motevitenskap – samfunnsvitenskapene. Så mye merkeligere er dette som vi vel alle er enige om at å produsere og resipere litteratur i eminent grad er en *sosial* prosess. Vi skulle altså i selve utgangspunktet vente at det i dag skulle være særlig nærliggende å hente begreper fra fag som sosiologi, statsvitenskap og sosialantropologi.

Det mest verdifulle ved arven fra de turbulente 70-årene er for meg gjennombruddet for dette synspunktet. Plutselig begynte nordiske – særlig danske – litteraturhistorikere å tumle med begreper som «borgerlig offentlighet», «motoffentlighet» og «leiroffentlighet». For nå å bruke norske eksempler mener jeg disse begrepene har vært med på å øke vår forståelse av så forskjelligartede fenomener som vår litterære «gullalder» i det 19. århundre, nynorskrørsla og den alternative arbeiderkulturen kretser innenfor Arbeiderpartiet forsøkte å bygge opp i 30-årene. Her på vår kongress har Lars Lönnroth i sitt plenumsforedrag om «Romantikern som opinionsbildare – exemplet Geijer» gitt en glimrende illustrasjon på hvor nyttig begrepet «sosial rolle» kan være. For å sitere den norske statsviteren Stein Rokkan (1921-79), som jeg i det følgende kommer til å henvise til flere ganger:

> Uten samfunnsvitenskapelig teori og metode vil historikerne finne det stadig vanskeligere å mestre de enorme datamasser som hoper seg opp foran dem for hvert år som går: historieforskerne blir nødt til å tenke i nye paradigmaer, lære seg nye teknikker, for overhodet å kunne holde tritt med veksten i tilfanget for analyse.[1]

Eller som Rokkan slagordmessig uttrykker det senere i den siterte teksten: Vi (litteratur)historikere og samfunnsvitere må «underkaste oss modellenes ytterst temporære tyranni – for nettopp å kunne stå sterkere i kampen mot det permanente, det langt farligere tyranni, detaljenes».[2]

Nå er det naturligvis ikke lett å bygge bro fra samfunnsviternes modeller til den «narrative flow» som er den tradisjonelle framstillingsformen i våre litteraturhistorier. For igjen å sitere Rokkan:

> Vi samfunnsvitere taler gjerne et analytisk språk som ligger nær opp til vilkårslogikken: vi finner det lettest å tenke i *forklarende* og i *forklarte* variable. Vi tar utgangspunkt i enkle forskjellsdimensjoner: de og de enhetene hadde på tidspunktet t_0 kjennetegnet A, de andre enhetene hadde kjennetegnet ikke-A. Vi søker oss så frem til de enklest mulige modeller for generering av nettopp slike forskjeller: vi stiller opp hypoteser om de tilstrekkelige og/eller nødvendige vilkår for fremtredenen av kjennetegnene A eller ikke-A. Historikere er naturlig nok også opptatt av slike analyser, men disse er da, som Ottar Dahl så klart har vist, gjerne vevd inn i lange

[1] Rokkan (1975: 130).
[2] Rokkan (1975: 152).

> serier av resonnementer i en flytende beretning, *a narrative flow*. Der er en spenning mellom hva jeg vil kalle analysegrammatikken og beretningsgrammatikken. Vi samfunnsvitere søker frem til de enklest mulige forklaringsmodeller og vil helst ikke gi oss før vi har spesifisert hver enkelt variabel og etablert dens vekt i forklaringsskjemaet. Historikerne er langt mer opptatt av å forstå motivasjoner, detaljprosesser og kontekster: de finner de forenklende vilkårslogiske analyser for snevre, for abstrakte.[3]

Jeg kan her naturligvis bare peke på, ikke ta opp disse problemene. La meg bare som min personlige erfaring nevne at visse sosiologiske begreper har hjulpet meg til å vinne analytisk avstand til endel fenomener i norsk litteraturhistorie som jeg ellers, ut fra min personlige og generasjonsmessige bakgrunn, ville hatt vanskelig for å forholde meg analytisk til. Jeg tenker blant annet på den nasjonalfølelsen som nordmenn av min generasjon ble oppdradd til og som ytterligere ble stimulert ved opplevelsen av den tyske okkupasjonen av mitt land i meget unge år.

I denne forbindelse har et samfunnsvitenskapelig begrep som «nation building» vært et godt redskap for meg når jeg har beskjeftiget meg med norsk litteratur i det 19. århundre. Så vidt jeg vet, ble begrepet skapt av amerikanske statsvitere i 1950-årene (Verba, Bendix, Pye o.fl.). Det fenomenet man ville «spidde» med begrepet er den prosessen som da foregikk i en rekke tidligere koloniland i den tredje verden som rev seg løs fra sine tidligere moderland og etablerte seg som selvstendige stater. Ofte var grensene for de nye statene vilkårlig trukket opp av de tidligere kolonimakter, uten hensyn til etniske, religiøse og kulturelle bånd. Det ble derfor en helt sentral oppgave å skape en følelse av samhørighet i de nye statene på tvers av stamme-og språkgrenser. For dette bevisste arbeid skapte man altså begrepet «nation building» (nasjonsbygging) – som det synes til avløsning av det eldre «growth of nations».

I overensstemmelse med dette definerer *Norsk samfunnsleksikon* «nasjonsbygging» som

> utviklingsprosess eller utviklingsstrategi innenfor en eksisterende stat, hvor landet og innbyggerne knyttes sammen i et levende nasjonalt fellesskap. Nasjonbygging består i å forme samlende nasjonale institusjoner, kommunikasjoner og enhetssymboler (flagg, nasjonaldager, idrettsstjerner o.l.)[4]

Det har for meg vært en nærliggende slutning at den enhetsskapende utviklingsstrategi som ble – og blir – brukt i de nye statene i den tredje verden strukturelt er av samme art som den som ble anvendt i nye stater som Finland, Island og Norge i det 19. og første halvdel av det 20. århundre.

Allerede Max Weber hadde skjelnet mellom begrepene «stat» og «nasjon». Staten tilhører *maktsfæren*, hevdet Weber. Den er «et herskeforhold av mennesker over mennesker, som støtter seg på den legitime (eller som rettmessig

3 ROKKAN (1975: 131).

4 *Norsk samfunnsleksikon* (1987: 279).

betraktede) bruk av vold».[5] På den andre siden tilhører nasjonen *kultursfæren*. Statsbegrepet går på det institusjonelle (administrasjon, rettsvesen, forsvar), nasjonbegrepet på det bevissthetsmessige, borgernes følelse av nasjonal samhørighet. (Forskjellen er uttrykt i 4. akt av *Kongsemnerne*, der Ibsen lar kong Håkon erklære at «vi er et rike, vi skal bli et folk [- - -] alle skal være ett herefter, og alle skal *vite* med seg selv og *skjønne* at de er ett»).

Rokkan bygde videre på Webers skjelning mellom stat og nasjon når han hevdet at statsdannelse og nasjonsbygging vanligvis følger *etter hverandre* i de europeiske staters historie, og han oppstilte flere modeller for dette «normalforløp». Først gjennomtrenges et område av et sentralisert maktapparat, så spres bevisstheten om nasjonal samhørighet fra en elite til massene. Midler til å oppnå dette kan være et sentralisert skolesystem, nasjonale fester (som den norske 17. mai) og dyrking av nasjonens store menn (meget sjelden kvinner). Rokkan snakker om en penetrasjonsfase, en standardiseringsfase og mobiliseringsfase. Jeg skulle tro at de kulturelle fenomener jeg her er opptatt av særlig knytter seg til standardiseringsfasen.

Så vidt jeg kan se, er det *denne* fasen det norske – og vel også det finske og islandske – samfunn var kommet fram til i det 19. århundre. Og det er i *denne* fasen *diktere* og *diktning* kom til å spille en så avgjørende rolle i alle de tre nevnte landene. I en viss forstand skapes en nasjonal identitet både i Finland, Island og Norge av «nasjonalskalder» som Runeberg, Jónas Hallgrímsson, Wergeland og Bjørnson.

Derfor er Norge til denne dag nasjonen med forfattere på sine pengesedler og dikternavn på sine oljeplattformer. Og den beskjedne norske «mall» – Eidsvoll plass i Oslo – er til trengsel fylt av statuer, ikke av konger og generaler, men av diktere: Wergeland, Ibsen, Bjørnson og Holberg. Det har flere ganger vært hevdet at når Europas stormakter i 1905 godtok den revolusjonære, ensidige oppsigelsen av unionen med Sverige fra norsk side, så kan internasjonalt berømte forfattere (Ibsen, Bjørnson, Kielland, Lie), komponister og oppdagelsesreisende (Grieg, Nansen) ha vært med å bane veien.[6] Tankegangen er vel da at nasjonen ved sin kulturelle utfoldelse overfor det internasjonale samfunnet hadde bevist sin modenhet til også politisk å stå på egne ben. Det er ikke uten grunn at den norske historikeren J. E. Sars en gang bemerket at den norske statsforfatning i det 19. århundre egentlig var et «poetokrati».[7]

Særlig kommer dikternes nasjonsbyggende rolle til uttrykk i dyrkelsen av «nasjonalskalder». Dette norrønt- og festtalerklingende ordet som finnes i alle de nordiske språk, dekker en helt spesiell oppfatning av forfatterrollen, som i det 19. århundre går igjen fra land til land. Sin basis synes den å ha i den romantiske kunstnerdyrkelse (prototyp: Goethedyrkelsen). Et slags signalement på en nasjonalskald fra det 19. århundre må kunne deduseres ut fra nærliggende paral-

[5] WEBER (1936: 66).
[6] ROGOFF RAMSØY (1972: 400–401).
[7] BJØRNSON (1912: 29).

lelleksempler som Robert Burns i Skottland, Runeberg i Finland, Jónas Hallgrímsson i Island, Poul Nolsøe på Færøyene, Pusjkin i Russland, Petøfi i Ungarn, Wergeland og Bjørnson i Norge.

Endel felles kjennetegn synes å gå igjen: De fleste av de forfatterne jeg nevnte var betydelige diktere (uten at det betyr at alle betydelige diktere kan oppfattes som nasjonalskalder, jfr. Ibsen i Norge). Et annet fellestrekk som faller i øynene er at flertallet av de forfatterne jeg listet opp, døde som unge (Runeberg og Bjørnson er unntagelser). Forestillingen om martyrdød ligger altså nær. Videre har de fleste av våre nasjonalskalder av sin samtid blitt oppfattet som politisk radikale (julirevolusjonen 1830 og februarrevolusjonen 1848 spiller en sentral rolle i de flestes liv). De fleste var lyrikere og brukte diktet som et våpen i den politiske kamp. Endelig er våre nasjonalskalder alle samtidige med eller har i det minste et forhold til europeisk romantikk.

Jeg skal ikke her gå inn på hvert enkelt av de fellestrekkene som jeg har framhevd. Om hvert av dem kunne det uten tvil skrives hele avhandlinger. Et forhold man da måtte fokusere er *hvordan* det går til at noen forfattere tillegges rollen som nasjonalskalder mens andre betydelige forfattere aldri kommer i betraktning. Så vidt jeg forstår, var dette den sentrale problemstillingen i Johan Wredes workshop-innlegg om «Nationalskaldens roll. J. L. Runeberg och den sociala beställningen». Med Runeberg som eksempel hevdet Wrede at nasjonalskaldrollen «blev ett av de sociala uppdrag med vilka romantiken belastade sina diktare. Uppdraget kunde emellanåt få karaktären av konkreta beställningar gjorda av institutioner eller sällskap».[8]

Det nordiske land der det har blitt gjort mest forskning på dette område synes å være Finland. Her utgav litteraturforskeren Yrjö Hirn allerede i 1935 sin bok om *Runeberg-kulten*. I de senere årene har historikeren Matti Klinge igjen tatt opp Hirns problemstilling i flere bøker. Blant annet har han undersøkt *Kalevala* som nasjonsbyggende faktor. Selv holder jeg for tiden på med et arbeide om Wergeland-kultusens historie som jeg har tenkt å kalle «Wergeland-kultusen som nasjonsbyggende faktor». Min tese er at det finnes interessante korrelasjoner mellom Wergelandforskningens historie og avgjørende innenriks- og unionspolitiske begivenheter i Norge i det 19. århundre.

Da det norske Venstre ble til i 1870–80-årene, skjedde det med Wergeland som ideologisk samlingsmerke. For Venstres historikere og litteraturhistorikere – en J. E. Sars og en Olaf Skavlan – sto Wergeland som den forbilledlige liberaler som alt i 1830-40-årene tok opp de merkesakene Venstre kjempet fram til seier mot slutten av århundret: Fullt utbygd demokrati, parlamentarisme og hel nasjonal selvstendighet i forhold til Sverige.

Det synes å foregå en endring i Wergelandbildet omkring 1870 i takt med en tilspissing av det unionelle forhold mellom Norge og Sverige. En religiøst-lignende dyrkelse av Wergeland som en slags verdslig skytshelgen setter inn i den påfallende brede strømmen av minne-og hylningsdikt. Samtidig sementeres den

[8] Sitert etter Wredes resymé i konferansepapirene, jfr. Wredes bidrag i denne boken s. 286–290.

koblingen mellom Wergeland og 17. mai som det allerede tidligere var tilløp til. Opphavsmyten om at det var Wergeland som «innstifta dagen» blir fastslått og feiringen revitaliseres ved Bjørnsons geniale idé å la barn gå i tog (en velgjørende variant i forhold til de vanlige troppeparader i andre land!). Samtidig trenger det nye Wergelandbilde inn i skolens lesebøker, der den fiksjonaliserte hagiografi om Wergelands liv og død blir et sentralt ledd i den kulturarv som traderes til norske skolebarn opp til de store skolereformer i 70-årene.

Korrelasjonen mellom politikk og nasjonsbygging på den ene siden og Wergelandforskningens historie på den andre siden kan følges i flere lengdesnitt: I den lyriske resepsjon av Wergeland i de mange minne- og hylningsdikt, i skolens bruk av Wergeland og i 17. maifeiringen. Hvis jeg får tid og krefter, er det meningen å få alle disse lengdesnittene med.

La meg avslutte mitt innlegg med en morsom bekreftelse på at den typebeskrivelsen jeg har gitt av nasjonalskald-rollen kan ha noe for seg. Den engelske forfatteren Malcolm Bradbury forteller i romanen *Rates of exchange* (London 1983, S. 183) om en britisk gjesteforeleser som besøker et fiktivt kommunistisk land som heter Slaka. Midt i landets hovedstad finnes det en plass og på denne plassen står det en statue av en dikter som heter Hrovdat og er dette lands nasjonalskald. Og med det gir jeg det siste ordet til fortelleren i Bradburys roman:

> Across the square stands the statue of Hrovdat, that Wordsworth of Slaka: the national poet who has been, like all such national poets, in all such countries, a romantic revolutionary, who has translated Byron and Shakespeare, written plays, fought the nation's oppressors from the east and the west, the Turks or the Germans, the Macedonians or the Swedes, known Kossuth, fought and declaimed on the barricades of 1848, fled away into exile, discovered conspiratorial friends, returned in disguise, gathered new forces, gone back into battle and in it fallen, his last and bravest poem loud on his lips [- - -].